

Nikolaj Alexandrovič Berďajev - na ceste k slobode

Milan Petkanič

Petkanič, M.: Nikolaj Alexandrovič Berďajev - na ceste k slobode. In: *Ostium*, roč. 16, 2020, č. 4.

Popri Jeanovi-Paulovi Sartrovi (1905 - 1980) by sme v dejinách filozofie len sotva našli mysliteľa, ktorý by absolutizoval slobodu v takej miere ako jeden z najvýznamnejších ruských mysliteľov 20. storočia: Nikolaj Alexandrovič Berďajev (1874 - 1948). Avšak kým Sartre posväcoval slobodu kvôli svojmu filozofickému programu „vyvodiť všetky dôsledky z koherentnej ateistickej pozície“, [1] Berďajev ju vyzdvihuje z dôvodu hlboko náboženského zakotvenia svojho myslenia. Tak o tom píše napríklad vo svojej filozofickej autobiografii: „V jadre som presvedčený, že Boh je prítomný iba v slobode a pôsobí iba cez slobodu. Len slobodu možno sakralizovať, všetky falošné sakralizácie, ktorých sú plné dejiny, sa musia desakralizovať.“ [2] Oboch tak veľmi rôznorodých autorov okrem ich bezhraničnej lásky k slobode spája aj hľadanie odpovede na otázku povahy a zmyslu individuálnej ľudskej existencie. Aj preto obaja autori bývajú radení medzi existenciálnymi mysliteľmi, resp. existencialistami; navyše, patria k tým málo z nich, ktorí sa s týmto označením aj explicitne identifikovali.

Nikolaj Berďajev je existenciálny a personalistický filozof, nedogmatický náboženský a eschatologický mysliteľ, filozof dejín, ako aj radikálny sociálny a politický kritik. Naprieč celou jeho tvorbou sa tiahne jedna ústredná téma, téma slobody, aj preto jeho dielo ako celok možno najvýstižnejšie charakterizovať ako filozofiu slobody. [3] Tému slobody rozvíja v náboženskej, metafyzickej, antropologickej, etickej a politickej rovine. V antropologickej rovine koncipuje Berďajev slobodu v úzkej súvislosti so svojím v mnohom originálnym pojmom osobnosti, pričom, ako poukazuje: „tajomstvo slobody je tajomstvom osobnosti.“ [4] Osobnosť ako slobodná bytosť odporuje všetkej determinácii, vonkajšej i vnútornej, s výnimkou vnútornej determinácie sama sebou. „Osobnosť je aktivitou, odporom, víťazstvom, triumfom slobody nad otroctvom sveta.“ [5] Berďajev ako veľký milovník slobody je zároveň aj nekompromisným kritikom všetkých možných foriem

zotročenia ľudskej osobnosti. Za hlavný zdroj zotročenia ľudskej osobnosti pritom považuje tzv. objektiváciu. Termín objektivácia je jedným z kľúčových pojmov celku Berďajevovej filozofie, popisuje ním značne rozšírený negatívny fenomén, v ktorom dochádza k odcudzeniu subjektu sebe samému. Objektivácia v skratke znamená: spredmetnenie, exteriorizáciu, socializáciu a racionalizáciu: „Objektivácia predstavuje neosobnosť, vyvrhnutosť človeka v determinovaný svet.“^[6]

Sloboda však pre Berďajeva nie je len akademickou témou, ale aj zásadnou životnou otázkou a výzvou. Hoci je tu sloboda „prvotnou skúsenosťou“ a v metafyzickej rovine dokonca predchádza samotnému bytiu, v osobnom a sociálnom živote mu nie je žiadnou danosťou a samozrejmosťou, ale ideálom, za ktorý stojí zato bojovať i tvárou v tvár silovým zložkám totalitného režimu i za cenu straty vonkajšej slobody či ohrozenia života. Jeho dielo tak nemožno odmyslieť od jeho vlastnej životnej púte, tvorí s ňou totiž jeden kompaktný celok: cestu k slobode.

V krátkej profilovej štúdii si predstavíme túto jeho cestu za slobodou vo vzájomnom kontexte jeho diela a života.

Nikolaj Alexandrovič Berďajev (Никола́й Алекса́ндрович Бердя́ев) sa narodil 18. marca roku 1874 v Obuchove pri Kyjeve do rodiny vysokej ruskej aristokracie. Jeho matka, rodom kňažná Kudaševová, bola napoly Francúzka, i preto sa v ich rodine hovorilo viac francúzsky než rusky. Otec i celý rad predkov z otcovej strany patrili k vyšším dôstojníkom cárskej armády. Aj od Nikolaja sa očakávalo, že bude pokračovať v dlhej rodinnej tradícii, preto v mladosti navštevoval kadetskú školu v Kyjeve. Avšak armádny svet sa mu protivil.

Už vo svojich štrnástich rokoch, na prelome detstva a mladosti, objavuje svet filozofie: číta I. Kanta, A. Schopenhauera, G. W. F. Hegla i J. S. Milla, prebúdza sa v ňom záujem o filozofické otázky a začína si uvedomovať svoje filozofické poslanie.^[7] Dielo prvých dvoch menovaných filozofov mu napokon zostáva prameňom trvalej inšpirácie. Kantova filozofia ho oslovila najmä pre koncept duality slobody a prírody, sveta javov a sveta o sebe, ako aj pre etický imperatív, podľa ktorého máme nahliadať na každého človeka ako cieľ osebe a ktorý napokon implikuje koncept osoby a jej neodňateľnej dôstojnosti. Kantova myšlienka dualizmu slobody (ducha) a prírody sa stáva pevným základom, na ktorom Berďajev vystaval svoju vlastnú metafyziku, a Kantova idea dôstojnosti každej osoby sa stala základom jeho personalistickej antropológie a etiky. Zásadne však odmieta Kantov racionalizmus a univerzalizmus. Schopenhauer ho zaujal rozvinutím kantovskej myšlienky, že svet javov, empirický svet, nie je tým pôvodným a definitívnym svetom, ako aj jeho voluntarizmom a pesimizmom. Neskôr v mladosti uňho vzrastá záujem o marxizmus a socialistické revolučné hnutie, ktorých idey sa stále intenzívnejšie šíria ruskou spoločnosťou. V roku 1894 sa zapisuje na štúdium na Kyjevskej univerzite, najskôr na prírodovedeckú fakultu, no po roku prechádza na štúdium práva na právnickej fakulte. V tomto čase sa už nadobro odpútava od aristokratického sveta svojich predkov, vzdáva sa svojich aristokratických výsad a angažuje sa v študentských revolučných krúžkoch. Jeho činnosť však neunikla pozornosti cárskej polície. Za účasť na demonštráciách je vylúčený z univerzity, dvakrát väznený (v 1897 a 1898) a v roku 1900 odsúdený na tri roky života vo vyhnanstve vo Vologdskej gubernii na severe európskej časti cárskeho Ruska.

Svoju prvú stať „F. A. Lange a kritická filozofia v jej postoji k socializmu“ publikuje v roku 1899 v nemeckom marxistickom časopise *Die Neue Zeit*, vedenom a redigovanom jedným z najpoprednejších teoretikov marxizmu na prelome storočí Karlom Kautskym (1854 - 1938), autorom sporného štvrtého dielu *Kapitálu* (1905 - 1910). Kautsky bol touto Berďajevovou štúdiou nadšený, videl v Berďajevovi veľký prísľub ruského marxizmu a ešte dlho potom spolu udržiavali vzájomnú korešpondenciu. Napriek veľkým sympatiám, ktoré prechovával k marxizmu a socialistickému hnutiu v čase svojej mladosti, nebol Berďajev podľa vlastných slov nikdy ortodoxným marxistom, pretože sa nevedel stotožniť s materializmom, ktorý tkvie v jadre marxistického učenia, nemohol sa zmieriť s nepriateľstvom marxizmu voči duchu a slobode. Ako neskôr, v predslove ku knihe *O otroctve*

a slobode človeka, píše: „... i vo svojom marxistickom období som bol filozofickým idealistom“.[8] V tomto ranom období sa Berďajev radil medzi tzv. kritických marxistov, pričom sa snažil spájať prvky Kantovej kritickej a idealistickej filozofie s Marxovou sociálnou filozofiou. To sa najväčšmi preukázalo v jeho prvej knihe: *Subjektivizmus a individualizmus v sociálnej filozofii* (1901). Postupne sa však marxizmu a revolučnému socializmu čoraz viac vzdaluje. Už v nasledujúcom roku 1902 sa dvomi svojimi staťami podieľa na zborníku *Problémy idealizmu*, ktorý je akýmsi programovým vyhlásením rozchodu významnej a vplyvnej časti vtedajšej ruskej inteligencie s marxizmom a proklamovaním potreby prechodu „od marxizmu k idealizmu“[9] - povedané slovami iného významného ruského filozofa, ekonóma a neskôr ortodoxného kňaza a teológa Sergeja Bulgakova (1871 - 1944). Viacerí z nich, vrátane N. A. Berďajeva a spomínaného S. N. Bulgakova, postupujú ešte ďalej a obracajú sa k duchovným základom ruského národa, k pravoslávne kresťanstvu. A boli to najmä N. A. Berďajev, S. N. Bulgakov, ale i ďalší autori a myslitelia ako P. A. Florenskij, S. L. Frank, N. O. Losskij, G. P. Fedotov či manželka Merežkovskí[10], ktorí výraznou mierou prispeli k znovuoživeniu náboženského myslenia a k tzv. „duchovnej renesancii“ ruskej inteligencie ako súčasť širšej ruskej kultúrnej renesancie počiatku 20. storočia, nazývanej aj „strieborným vekom“ ruskej kultúry.[11] Treba však zdôrazniť, že hoci sa Berďajev následne začal otvorene obracať proti socialistickému revolučnému hnutiu a proti sociálnej redukcii človeka, nikdy sa úplne nezriekol istých sympatií k socialistickým ideám. Jeho vzťah k socializmu tak zostával ambivalentný: Na jednej strane sa celkom stotožňuje so socialistickou a marxistickou kritikou kapitalizmu a buržoázneho vedomia,[12] na strane druhej rázne odmieta metafyziku socializmu založenú na primáte spoločnosti pred osobnosťou.[13] V jednom zo svojich najpopulárnejších diel, v *Novom stredoveku* z 1924, píše o „satanokratickej povahe socializmu“, [14] no súčasne v tom istom diele a na tej istej strane sa vyhlasuje za „kresťanského socialistu“.[15] V tom však nie je protirečenie, ako by sa to mohlo na prvý pohľad zdať aj pod vplyvom dnešného politického stereotypu, kde tzv. kresťanské strany sa akoby zásadne nachádzajú na pravom spektre politického diania. Berďajev, naopak, argumentuje v prospech potreby „náboženského socializmu“ (alebo „personalistického socializmu“), ktorý si však netreba zamieňať s náboženstvom socializmu, to znamená socializmu, ktorý by sa chcel stať náhradou náboženstva a „novým náboženstvom ľudstva“.[16] Ako poukazuje vo svojej poslednej knihe: „Podriadenie socializmu náboženským princípom a cieľom je oslobodenie od falošného náboženstva socializmu, od falošnej objektivácie spoločnosti.“[17]

V roku 1904 sa N. A. Berďajev oženil s Lýdiou Judifovnou Trušovovou a presťahovali sa do Petrohradu. Po krátkom zimnom pobyte v Paríži sa v roku 1908 presídlili do Moskvy, kde zotrvali štrnásť rokov až do svojho nedobrovoľného vyhodenia. V roku 1909, po negatívnej skúsenosti s prvou ruskou revolúciou (1905 - 1907), sa Berďajev spolu s ďalšími šiestimi autormi, pôvodne blízkymi marxizmu, podieľa na vydaní ďalšieho zásadného zborníka: *Vjechi* (Medzníky). Autori *Vjechi* prichádzajú s diagnózou krízy ruskej inteligencie a spoločnosti a s prorockým varovaním pred možnou katastrofou v prípade, ak sa inteligencia neprestane zahrávať s ideou revolúcie. Zborník razom vyvolal v spoločnosti veľkú odozvu a polemiku; a stal sa najčítanejšou a najcitovanejšou filozofickou prácou v Rusku svojho času. Jeden z prvých ruských marxistov, P. B. Struve, ktorý autorsky taktiež prispel do tohto zborníka, v roku 1918 zhrnul význam *Vjevov* takto: „Zborník *Vjechi*... bol výzvou a varovaním. Toto varovanie bolo odhliadnuc od všetkej polemiky a častokrát rozhorčenej reakcie, ktorú vyvolal, iba *opatrnou* diagnózou zmätkov vládnucich v Rusku a *chabou* predtuchou onej morálnej a politickej katastrofy, ktorá tak desivo započala už v rokoch 1905 - 1907 a dovŕšila sa v roku 1917.“[18] Ako ďalej podotýka (a čo nasledujúce dejinné udalosti jasne manifestovali), toto varovanie nanešťastie nebolo v radoch ruskej inteligencie dostatočne vypočuté, nebolo vzaté na vedomie bezprostredné nebezpečenstvo, ktoré hrozilo ruskej kultúre a spoločnosti pri zahrávaní si s radikálne revolučnými ideami.

Berďajevov obrat ku kresťanstvu nemal povahu náhlej konverzie, ale postupného duchovného vývoja. Mimo svojej vlastnej duchovnej skúsenosti zdroje inšpirácie pre formulovanie svojej originálnej

náboženskej filozofie nachádza Berďajev nielen vo vysoko intelektuálnom prostredí, v diskusii s predstaviteľmi ruskej duchovnej renesancie, ale aj na stretnutiach s tzv. ľudovými bohohľadáčmi (či už osamelými alebo patriacimi k hnutiam tolstojovcov, dobroľubovcov, nesmrteľníkov a pod.). Výrazné podnety čerpá z minulosti, okrem Biblie najmä z diel východných patriarchov, nemeckých mystikov, konkrétne Angela Silesia a Jakuba Böhmeho, ruských náboženských filozofov 19. storočia, predovšetkým V. S. Solovjova, slavjanofilov A. S. Chomiakova a K. N. Leontieva a tiež čítaním diel klasikov ruskej literatúry: L. N. Tolstoj a F. M. Dostojevského. Obzvlášť by sme mali podčiarknuť vplyv J. Böhmeho a jeho učenia o „Ungrunde“ (bezodnosti), ktoré si Berďajev osvojuje a vykladá ho v metafyzickej rovine ako prvotnú, nestvorenú slobodu a vplyv F. M. Dostojevského, ktorého Berďajev číta už od detstva a ktorý sa mu stal zdrojom celoživotnej inšpirácie. U Dostojevského objavuje, „ako hlboké sú otázky osobnosti a osobného osudu“^[19]. Dostojevskij ho oslovuje predovšetkým svojím antropocentrizmom a hlbokými postrehmi a myšlienkami o ambivalentnej povahe ľudskej osobnosti, ako aj svojím kristocentrizmom a chápaním pravej podstaty kresťanstva ako náboženstva slobody, utrpenia a lásky. Berďajev sa doslova vyznáva, že to bol práve Dostojevskij a najmä jeho slávna kapitola z *Bratov Karamazovovcov*, kto zohrali významnú rolu pri jeho obrátení ku kresťanstvu: „Možno povedať, že ako kresťan som prijal Krista podľa jeho spodobenia v Legende o Velkom inkvizítovi...“^[20] Jedna z hlbokých múdrostí, ktorým sa Berďajev naučil u Dostojevského, je myšlienka, že sloboda a šťastie sa k sebe správajú nepriateľsky. Berďajev, interpretujúc Dostojevského Legendu o Velkom inkvizítovi, poznamenáva: „[s]loboda ľudského ducha nie je zlučiteľná s ľudským šťastím.“^[21] Z tohto dôvodu stojí každá ľudská bytosť vo svojom živote pred ťaživou existenciálnou dilemou: „sloboda s utrpením alebo šťastie bez slobody.“^[22] A tejto myšlienke zostáva Berďajev verný celý život. Berďajev sa postupne vypracováva na veľmi svojrázneho, neortodoxného, nedogmatického kresťanského mysliteľa, nadovšetko milujúceho slobodu, pričom sám seba nazýva „kresťanským anarchistom“ či „kresťanským voľnomyšlienkarom“. A navzdory tomu, že Berďajev zostáva celý život členom pravoslávnej cirkvi a poukazuje na viaceré prednosti pravoslávia oproti katolicizmu a protestantizmu, sám seba chápe v prvom rade ako nadkonfesijného mysliteľa (v tomto bode má blízko k ekumenizmu V. S. Solovjova), ako mysliteľa s univerzálnym prorockým poslanstvom. Dokonca i Bibliu neberie Berďajev príliš ortodoxne, nevníma ju ako doslovný prepis Božích slov, ale vyhlasuje, že je v nej mnoho ľudského.^[23] I z toho dôvodu v závere svojho života požaduje kritiku zjavenia, „ktorá by odhalila to, čo vniesol do zjavenia človek“.^[24] A treba podotknúť, že ani jeho vzťah k rodnej, pravoslávnej cirkvi nebol celkom neproblematický. V roku 1913 napísal článok „Potláčatelia ducha“ o Svätej Synode, obhajujúci duchovnú slobodu a kritizujúci zásah predstaviteľov cirkvi spolu s armádou proti athoským mníchom zo Svätej hory pre rozdielne predstavy o uctievaní Božieho mena. Následne bol obvinený z bohorúhačstva, za čo mu hrozil súd a trest na doživotné vyhnanstvo na Sibíri. K súdному procesu nedošlo len vďaka nastávajúcim veľkým dejinným udalostiam: vstupu Ruskej ríše do prvej svetovej vojny a dvoch ruských revolúcií roku 1917.

Za najvýznamnejšie Berďajevove knihy obdobia pred nástupom bolševického režimu možno považovať dvojdielnu *Filozofiu slobody* (1911) a najmä *Zmysel tvorby* (1916), v ktorej predstavil svoju originálnu náboženskú filozofiu založenú na centrálnej existenciálnej tvorbe, ktorú nevníma v prvom rade ako kultúrnu záležitosť, ale ako tvorivú ľudskú odpoveď Bohu. Po revolúcii zakladá v roku 1919 v Moskve Slobodnú akadémiu duchovnej kultúry a vedie ju z pozície predsedu až do jesene 1922. Mnohé z prednášok, ktoré tu predniesol, sa mu neskôr stávajú základom pre jeho tri ďalšie knihy, no za nového režimu mu nie je umožnené ich publikovať a vydáva ich až v čase svojho exilu v Berlíne. A hoci nikdy neukončil akademické vzdelanie, bol v roku 1920 menovaný profesorom filozofie na Moskovskej univerzite. V prvých rokoch po októbrovej revolúcii bol azda i sčasti vzhľadom na marxistickú minulosť do istej miery tolerovaný nastupujúcou bolševickou mocou. Svoju rolu tu zaiste zohral aj fakt, o ktorom píše vo svojich spomienkach: „Sovietske zriadenie v tom čase ešte nebolo úplne vytvorené a organizované, ešte ho nebolo možné označiť za totalitné...“^[25] Avšak už zakrátko nato sa dostáva do pozornosti tajnej polície aj tohto nového režimu: je sledovaný,

vypočúvaný a obdobne ako za cárskeho režimu je dvakrát väznený i za bolševického režimu (v rokoch 1920 a 1922). V prvom prípade bol dokonca osobne vypočúvaný obávaným Felixom Dzeržinským, hlavou Čeky - neslávne známej prvej bolševickej tajnej polície. I v takej vážnej situácii a zoči-voči hroziacej záhube sa Berďajev pred Dzeržinským nesklonil, nijako neustúpil zo svojho presvedčenia, ale odvážne mu vyložil etické, filozofické a náboženské dôvody svojho antikomunistického postoja.[26]

V roku 1922 však už bolševickej moci definitívne došla s Berďajevom trpezlivosť a spolu s ďalšími viac než 160 poprednými intelektuálmi, vedcami a umelcami a ich rodinami bol vypovedaný do doživotného exilu za hranice novoustanoveného Sovietskeho zväzu na parníku, ktorý neskôr dostal symbolické pomenovanie „Parník filozofov“.[27] Prvé roky emigrácie trávi Berďajev spolu s manželkou v Berlíne. Počas pôsobenia v Berlíne mu vychádzajú knihy *Filozofia nerovnosti* (1923), *Dostojevského poňatie sveta* (1923)[28], *Zmysel dejín* (1923) a *Nový stredovek* (1924). Avšak zakrátko nato, v roku 1924, sa manželia Berďajevovi presťahujú do Clamarte pri Paríži, kde nachádzajú svoje definitívne životné útočisko. V Paríži v roku 1925 Berďajev zakladá a edituje až do roku 1939 časopis *Puť* (Cesta), ktorý sa stáva ústredným orgánom náboženského a filozofického myslenia ruskej emigrácie. V tomto období vedie pomerne bohatý filozofický život: pravidelne sa zúčastňuje diskusných schôdzok časopisu *Esprit* zdržujúceho francúzskych personalistov a tiež filozofických stretnutí u katolíckeho existencialistu Gabriela Marcela. Počas pobytu vo Francúzsku publikuje celý rad kníh, ktoré mu následne získali celosvetovú známosť. Uvedme tie najdôležitejšie: *Filozofia slobodného ducha* (1928), *O poslaní človeka* (1931), *Ja a svet objektov* (1934), *Duch a realita* (1937), *Pramene a zmysel ruského komunizmu* (1937), *O otroctve a slobode človeka* (1939). V naposledy menovanej knihe predstavuje Berďajev výklad svojho personalizmu a popisuje rôzne podoby zotročenej slobody, t. j. formy neautentickej osobnosti.[29] V období nacistickej okupácie Francúzska Berďajevovi nebolo umožnené publikovať, napriek tomu však naďalej pokračoval v písaní kníh a článkov, ktoré potom, po skončení okupácie a druhej svetovej vojny, uverejnil. V ťažkej dobe okupácie ho viackrát ako ruského imigranta doma navštívilo a vypočúvalo gestapo, no nikdy ho nezatkli - Berďajev bol presvedčený, že za to mohla predovšetkým v tom čase jeho už pomerne veľká popularita v Európe i vo svete.[30] Po skončení vojny publikuje knihy: *Ruská idea* (1946), *Pokus o eschatologickú metafyziku* (1947) a *Existenciálna dialektika božského a ľudského* (1947). V roku 1947 bol Berďajevovi udelený čestný doktorát v odbore teológia na univerzite v Cambridgi. Toho istého roku bol dokonca nominovaný i na Nobelovu cenu za literatúru. Dňa 23. marca 1948 v Clamarte neďaleko Paríža Nikolaj Alexandrovič Berďajev zomiera za písacím stolom. Z Berďajevových diel, ktoré knižne vychádzajú až po jeho smrti, spomeňme aspoň dve: *Sebapoznanie* (1949), ktorá predstavuje jeho filozofickú autobiografiu a *Ríša Ducha a ríša Cisárova* (1949), ktorá je vôbec jeho poslednou dokončenou knihou, na ktorej počas života pracoval.

N. A. Berďajev bol mimoriadne aktívnym a plodným autorom. Jeho život však svedčí o tom, že Berďajev nebol inšpiratívny len ako autor, ale aj silou svojej osobnosti a stálosťou charakteru,[31] veď napriek tomu, že v priebehu svojho života prešiel tak zásadným ideovým vývojom, nikdy názor oportunisticky neprispôboval aktuálnemu režimu, naopak, vždy s ním bol v zásadnom rozpore[32] - čo mu napokon vynieslo štyrikrát pobyt za mrežami a stálo ho to roky strávené vo vyhnanstve.

Na úplný záver tejto štúdie k Berďajevovmu dielu uvedieme jednu pasáž z Berďajevovej poslednej knihy týkajúcu sa jeho pojmu slobody, ktorá síce problém slobody nevysvetľuje v celej jej komplexnosti a mnohovrstevnatosti, ako ho nachádzame v celku jeho diela, ale predsa pomôže objasniť jednu jej zásadnú črtu v sociálnom kontexte, ktorá ho sprevádzala životom, totiž že sloboda neznačí uľahčenie, ale zápas: „Sloboda, ktorá sa stáva príliš ľahkou, ktorá si nevyžaduje hrdinský zápas, degeneruje a stráca svoju hodnotu... Sloboda vôbec nie je ľahká, sloboda je namáhavá a ťažká. Sloboda nie je právo, ale povinnosť. Liberáli zvyčajne chápu slobodu ako právo, a nie ako povinnosť, a sloboda znamená pre nich uľahčenie a neobmedzovanie. Preto sa sloboda stáva privilegiom

vládnucich tried. V hlbšom zmysle sloboda znamená plnoletosť človeka, vedomie záväzku voči Bohu byť slobodnou bytosťou, a nie otrokom. Hrdinské ponímanie slobody je v protiklade k starému liberálnemu chápaniu slobody. Sloboda predpokladá odpor, je prejavom sily.“[33]

Príspevok vznikol na katedre filozofie Filozofickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave ako súčasť riešenia grantovej úlohy VEGA č. 1/0871/18.

Literatúra

- BERĎAJEV, N. A.: *Dostojevského pojetí světa*. Praha: Oikoymenh, 2000.
- BERĎAJEV, N. A.: *Nový středověk*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2004.
- BERĎAJEV, N. A.: *O otroctví a svobodě člověka. Pokus o personalistickou filosofii*. Praha: Oikoymenh, 1997.
- BERĎAJEV, N. A.: *Ríša Ducha a ríša Cisárova*. Bratislava: Kalligram, 2003.
- BERĎAJEV, N. A.: *Sebapoznanie. Pokus o filozofickú autobiografiu*. Bratislava: Agora, 2005.
- CHAMBERLAINOVÁ, L.: *Parník filozofů. Lenin a vyhnání inteligence*. Praha: Mladá fronta, 2009.
- Kol. autorov: *Věchi. Sborník článků o ruské inteligenci*. Červený Kostelec: Pavel Mervart 2003.
- MEŇ, P. A.: *Ruská náboženská filozofia*. Bratislava: Kalligram, 2005.
- PETKANIČ, M.: Berdyaev, Nikolai Alexandrovich. In: COLLINS, M. A. – DRONSCH, K. – Rabe, S. (Eds.): *Encyclopedia of the Bible and its Reception (Athena – Birkat ha-Minim)*. Vol. 3. Berlin – Boston: de Gruyter, 2011, s. 895 – 896.
- PETKANIČ, M.: Pojem osobnosti v diele ruského filozofa Nikolaja Alexandroviča Berďajeva. In: *Konštantínové listy*. 2018, vol.: 11, issue: 1, s. 130 – 137.
- SARTRE, J.-P.: *Existencializmus je humanizmus*. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1997.
- Kol. aut.: *Věchi. Sborník článků o ruské inteligenci*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2003.

Poznámky

- [1] SARTRE, J.-P.: *Existencializmus je humanizmus*. Bratislava: Slovenský spisovateľ 1997, s. 64.
- [2] BERĎAJEV, N. A.: *Sebapoznanie. Pokus o filozofickú autobiografiu*. Bratislava: Agora, 2005, s. 37.
- [3] Porovnaj tamže.
- [4] BERĎAJEV, N. A.: *O otroctví a svobodě člověka. Pokus o personalistickou filosofii*. Praha: Oikoymenh, 1997, s. 24.
- [5] Tamže, s. 22.
- [6] Tamže, s. 24.
- [7] BERĎAJEV, N. A.: *Sebapoznanie. Pokus o filozofickú autobiografiu*. Bratislava: Agora, 2005, s. 9.
- [8] BERĎAJEV, N. A.: *O otroctví a svobodě člověka. Pokus o personalistickou filosofii*. Praha: Oikoymenh, 1997, s. 14.
- [9] Pozri BERĎAJEV, N. A.: *Sebapoznanie. Pokus o filozofickú autobiografiu*. Bratislava: Agora, 2005, s. 101.
- [10] Na počiatku znovuoživenia náboženskej tematiky u ruskej inteligencie stáli petrohradské nábožensko-filozofické schôdze (1901 – 1903), ktoré iniciovali a organizovali D. M. Merežkovskij a jeho manželka Z. N. Gippiusová. Išlo o verejné diskusné stretnutia popredných predstaviteľov ruskej pravoslávnej cirkvi so svetskými intelektuálmi, filozofmi, spisovateľmi, básnikmi, literárnymi kritikmi a bohoslovcami. Viac pozri MEŇ, P. A.: *Ruská náboženská filozofia*. Bratislava: Kalligram, 2005, s. 83 – 101.
- [11] Termín „strieborný vek“ pre označenie ruskej kultúrnej renesancie počiatku 20. st., ktorej dôležitou súčasťou okrem umenia bola aj filozofia a náboženské myslenie, pochádza práve od N. A. Berďajeva. Tento termín je súčasne referenciou na tzv. „zlatý vek“ ruskej kultúry – týmto výrazom sa v širšom zmysle označuje celé 19. storočie v ruskej kultúre (v literatúre, hudbe i maliarstve), v užšom len jeho druhá polovica.
- [12] Na kapitalizmus nazerá Berďajev vo svojom diele veľmi kriticky, nazýva ho „praktickým

- ateizmom“ (BERĎAJEV, N. A.: *Ríša Ducha a ríša Cisárova*. Bratislava: Kalligram, 2003, s. 45) a dokonca ho chápe ako režim, ktorý stojí v najostrejšom protiklade ku kresťanstvu (tamže, s. 43).
- [13] Pozri napr. tamže, s. 44 a BERĎAJEV, N. A.: *Sebapoznanie. Pokus o filozofickú autobiografiu*. Bratislava: Agora, 2005, s. 90.
- [14] BERĎAJEV, N. A.: *Nový stredovek*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2004, s. 138.
- [15] Tamže.
- [16] Tamže, s. 117.
- [17] BERĎAJEV, N. A.: *Ríša Ducha a ríša Cisárova*. Bratislava: Kalligram, 2003, s. 49.
- [18] Citované podľa predslvu k českému vydaniu (Kol. aut.: *Věchi. Sborník článků o ruské inteligenci*. Červený Kostelec: Pavel Mervart 2003, s. 13 - 14.)
- [19] BERĎAJEV, N. A.: *O otroctví a svobodě člověka. Pokus o personalistickou filosofii*. Praha: Oikoymenh, 1997, s. 15.
- [20] Tamže, s. 16.
- [21] BERĎAJEV, N. A.: *Dostojevského pojetí světa*. Praha: Oikoymenh, 2000, s. 122.
- [22] Tamže, s. 121.
- [23] Viac k tejto téme: PETKANIČ, M.: Berdyaev, Nikolai Alexandrovich. In: COLLINS, M. A. - DRONSCH, K. - Rabe, S. (Eds.): *Encyclopedia of the Bible and its Reception (Athena - Birkat ha-Minim)*. Vol. 3. Berlin - Boston: de Gruyter, 2011, s. 895 - 896.
- [24] BERĎAJEV, N. A.: *Sebapoznanie. Pokus o filozofickú autobiografiu*. Bratislava: Agora, 2005, s. 277.
- [25] Tamže, s. 188.
- [26] Pozri tamže, s. 193 - 195.
- [27] V skutočnosti išlo o dve lode vyslané v septembri a novembri roku 1922; Berďajev spolu s manželkou Lýdiou a jej sestrou Jevgeniou vycestovali na palube prvej z nich. Viac pozri CHAMBERLAINOVÁ, L.: *Parník filozofů. Lenin a vyhnání inteligence*. Praha: Mladá fronta, 2009.
- [28] Pôvodne vychádza v Prahe.
- [29] K pojmu osobnosti u N. A. Berďajeva viac v mojej štúdii: PETKANIČ, M.: Pojem osobnosti v diele ruského filozofa Nikolaja Alexandroviča Berďajeva. In: *Konštantínové listy*. 2018, vol.: 11, issue: 1, s. 130 - 137. Dostupné na: http://www.constantinesletters.ukf.sk/images/issues/2018_v11_iss1/CL_v11_iss1_130to137.pdf
- [30] Pozri BERĎAJEV, N. A.: *Sebapoznanie. Pokus o filozofickú autobiografiu*. Bratislava: Agora, 2005, s. 269.
- [31] Čo je mimochodom aj jedným z podstatných znakov osobnosti podľa jeho učenia: „[o]sobnosť je tým nemenným v zmenách...“ (BERĎAJEV, N. A.: *O otroctví a svobodě člověka. Pokus o personalistickou filosofii*. Praha: Oikoymenh, 1997, s. 10)
- [32] Ako sám spomína: „Ustavične som bol v opozícii a v konflikte.“ (BERĎAJEV, N. A.: *Sebapoznanie. Pokus o filozofickú autobiografiu*. Bratislava: Agora, 2005, s. 29)
- [33] BERĎAJEV, N. A.: *Ríša Ducha a ríša Cisárova*. Bratislava: Kalligram, 2003, s. 77.

Mgr. Milan Petkanič, PhD.
Katedra filozofie
Filozofická fakulta
Trnavská univerzita v Trnave
Hornopotočná 23
918 43 Trnava
e-mail: milan.petkanic@gmail.com